

КАДРОВАТА КРИЗА В ОБРАЗОВАНИЕТО

¹Свежина Димитрова, ²Мария Нестерова, ³Галина Германова

¹ЦПЛР – НАОП „Николай Коперник“

²СУ „Найден Геров“ – Варна

³ГПЧЕ „Йоан Екзарх“ – Варна

Резюме. Статията разглежда основните причини за липсата на достатъчно кадри в системата на образованието. Посочени са резултати от няколко изследвания в тази посока, както и вижданията на преподаватели от цяла Европа за дейности, които биха били успешни в борбата с кризата в европейското образование.

Според авторите за преодоляването на проблема трябва да се повишат икономическият и общият социален статус на българския учител, което може да се осъществи освен чрез повишаването на работните заплати в сектора и чрез квалификация на учителите, въвеждане на системи за кариерно развитие, за диференцирано заплащане на труда, обвързани с резултатите на учениците, и за награждаване на учителите.

Keywords: lack of sufficient staff; education system; studies; views of teachers; social status; wages; qualification; career development

Всички си спомняме с каква любов, уважение, та дори страхопочитание се отнасят Вазовите герои към Рада Госпожина в „Под игото“. Това в никакъв случай не е просто художествена измислица, защото в българското възрожденско село и малък град най-личните хора са били кметът, попът и даскалът.

В съвременното училище преподавателите идеалисти от времето на дядо Вазов не са малко, но с носталгия въздишат по някогашния престиж на професията, която преди години беше синоним на призвание, благородство, хуманност. Днес българското училище се изправя пред все по-големи и сериозни проблеми. В последните години започна да се наблюдава огромен недостиг на учители както в предучилищното, така и в началното и средното образование. Задава се национална криза, свързана с липсата на квалифицирани кадри, които да желаят да работят в образователната система, алармират синдикати.

Според нас има няколко основни причини за липсата на кадри в образованието. Една от причините е застаряването на професията. Данните сочат, че у нас само 4% от всички преподаватели в училищата са на възраст до 30 години. През изминалата учебна година само 1800 от над 45 000 са под 30 години, а

над 18 000 от преподавателите са между 50- и 59-годишна възраст. Учителите над 60 години, които работят в образователната система, са 3780. Освен това в следващите 10 години се очаква повече от половината преподаватели в училищата да се пенсионират. Проблемът се крие в това, че няма достатъчно млади хора, които да заемат техните места, у младите хора липсва интерес към учителската професия – към нея се насочват по-посредствени възпитаници на средните общообразователни училища.

Кризата в българското образование и училище от липсата на учители обаче заплахва не само България, но и другите държави в Европа. Очакванията са недостигът на преподаватели в следващите няколко години да достигне 2 милиона.

Българската образователна система е изправена пред трудности от кадрови характер заради вълната пенсионираня в системата. През 2016 около 10 000 учители са се пенсионирали. Заради ударното пенсиониране не достига и бюджетът за изплащане на обезщетения при пенсиониране. Просветното министерство очакваше тази година да се пенсионират около 4500 – 5000 души. Това представлява около 5% от педагозите, като е отчетено, че пенсионирането в сектора става и при по-ниска възраст от обичайното. Според разчетите на МОН при нормална възрастова структура на пенсиониране от системата би следвало да се пенсионират около 2,5 – 3% от учителите. Финансистите от МОН бяха заложили 5%, близо до нивото от миналата година, като над това бяха предвидили и допълнителен финансов резерв. Реалността обаче надхвърли двойно прогнозите.

Проблемите с учителите в образователната система в България не са новост, но в последно време негативните тенденции започват да се открояват с пълна сила. Трудно можем да видим и бързо решение на проблема. Не е рядкост назначаването на неквалифицирани кадри на определени учителски позиции, които не покриват дори минималните изисквания за професията. А ясна и цялостна стратегия за решаването на проблемите в сектора все още няма. Около 3000 са учителите, които преподават в клас, без да имат диплома за педагози. Това са кадри със средно образование, които попълват дупките основно в по-малките населени места, където има остър глад за педагози. Те са назначени със статут на „нередовни“ учители, защото нямат педагогическа правоспособност. Именно затова и заплатата им е с 15% по-ниска от минималното възнаграждение в сферата на образованието. Те преподават основно по чужди езици, математика и информатика. Немалък е броят на учители с дипломи от езикови гимназии, преподаващи чужд език на учениците в малки населени места.

Недостиг от 6000 преподаватели ще има в цялата страна в близките години според данни на СБУ. Много често си задаваме въпроса какви са причините за това и има ли решение на проблема. Обществено-икономическите проме-

ни през 90-те години на миналия век доведоха до значително понижаване на икономическия и общия социален статус на учителите. Много от причините за това са извън образователната система – елементи на дезинтеграция на обществото, обща криза на ценностите и регулативните системи, отсъствие на пряка връзка между образоваността и успеха в живота. Учителите не просто не получават адекватно възнаграждение за своя труд, но и доскоро отсъстваше адекватна система за кариерно развитие, за квалификация и учене през целия живот.

Ниският общ социален статус, и в частност ниският икономически статус на учителя, до голяма степен рефлектира в загуба на самочувствие и мотивация за изява.

Това нередко води и до недостатъчни усилия за задържане и провокиране на вниманието на учениците, което допълнително снижава самочувствието на учителите. В същото време, широкото навлизане на интернет, като носител на информация, и на новите информационни и комуникационни технологии променят традиционния модел на връзката учител – ученик. Предизвиканият от всичко това недостатъчен авторитет на учителя поставя на изпитание процеса на обучение и възпитание в училище.

Международна анкета, проведена от Европейския синдикален комитет по образование в 28 страни, показва четири основни дейности, които биха били успешни в борбата с кризата на европейското образование, но и биха подобрили значително неговото качество:

- организация на професионалното здраве и безопасност в училище – 60% от анкетираните;
- борба със случаи на агресия и тормоз срещу учители и сред ученици – 57%;
- подобряване на качеството чрез промяна на бранда и обратна връзка – 55%;
- разширяване на възможностите за професионално развитие на работещите в образователната система – 51%.

Към тези четири основни дефицита, пречещи на по-доброто качество на образованието, анкетираните в България добавят още четири:

- недофинансиране на образователната система и прекомерна зависимост на образователната система от начина на разпределение на финансовите средства (парите следват ученика);
- понижаване на обществения статус на педагогическия работник, което води до дефицит на духовни ценности, формиращи се в образователните институции;
- тотално изключване на водещата роля на родителя и семейството от задължението за възпитанието на децата и учениците и липса на санкции към родителите при провал в семейното възпитание;
- липса на дисциплинарни лостове в работата на учителите, които да се задействат при драстично нарушение на училищните правила от учениците.

Учителят, като основен участник в процеса на обучение и възпитание в училище, безспорно е ключов фактор за развитието на образователната система.

Самочувствието и общественят авторитет на учителя се отразяват пряко на желанието му за работа и усъвършенстване, както и на качеството на образованието. С оглед повишаване на социалния статус и авторитета на българските учители държавата трябва да положи допълнителни целенасочени усилия. Необходимо е да се отделят достатъчно средства за инвестиции в квалификацията на учителите, да се създаде модел за кариерно израстване и да се въведе нова система за заплащане на труда, която да диференцира възнаграждението, да създава стимули за усъвършенстване и мотивация за качествено изпълнение на задълженията. Следва да се установи и трайна тенденция за увеличаване на възнаграждението на учителите, отчитащо голямото обществено значение на техния труд.

От миналата година преподавателите получават по-високи заплати. Увеличението е средно 15%. Така минималните възнаграждения в сектора се увеличиха. Това е тенденция в положителна посока, която може да доведе до свежи сили в образователната ни система. Според нас за преодоляването на проблема, на първо място, трябва да се повишат икономическият и общият социален статус на българския учител, което може да се осъществи освен чрез повишаването на работните заплати в сектора и чрез описаните по-долу дейности.

1. Квалификация на учителите

Квалификацията на учителите (първоначална и последваща) е изключително важна. Ако при другите професии последиците от липсата на съвременни знания и умения за работа с новите технологии се изразяват в загуба на конкурентоспособност, а понякога и на самочувствие, то при учителите последиците могат да бъдат далеч по-тревожни. Става въпрос не само за загуба на авторитет пред учениците, но и за риск учениците да придобият усещането за познавателно превъзходство над учителя – нещо, което никоя образователна система не може да си позволи да допусне.

Необходимо е разработването на програма за развитие на професионалните компетенции на педагогическите кадри в няколко направления.

- Периодично актуализиране на знанията.
- Усвояване на нови методи в преподаването.
- Обучение по ИКТ.

Динамиката на съвременния живот води и до бързи промени в развитието на науката. Това налага провеждане на периодично обучение на специалистите по предмети за усвояване на новостите в развитието на познанието. Интегрираният подход на изучаване на различните науки поставя допълнителни специфични изисквания. Важен компонент в ква-

лификационните дейности трябва да бъде и обучението на учителите за използване на нови, включително интерактивни методи за преподаване с цел създаване на по-голяма атрактивност на образователния процес и повишаване на интереса на учениците. Акцентът трябва да бъде поставен върху засилване на практическата насоченост на обучението и съвременното ръководене на учебните дейности в класната стая, така че ученикът да бъде активен участник в процеса. В пряка връзка с усвояването и прилагането на нови методи в преподаването е и обучението на учителите по ИКТ.

Необходимо е периодично да се проучват и анализират потребностите от квалификация и да се усъвършенства моделът на прогнозиране и планиране на квалификационните дейности. Важни условия за реализиране на тази политика са осигуряването на равен достъп на всички учители до различните видове и форми на квалификация. Повишаването на квалификацията е от важно значение и във връзка с въвеждането на система за оценяване на качеството на работа на учителите, която, от своя страна, ще стои в основата на новия диференциран модел на заплащане на труда.

2. Въвеждане на система за кариерно развитие

Въвеждането на адекватна система за кариерно развитие и обвързването ѝ със системата на заплащане на труда създава условия за конкуренция между учителите, мотивация за пълноценното им участие в процеса на обучение и възпитание в училище.

3. Въвеждането на система за диференцирано заплащане на труда, обвързана с резултатите на учениците

Тази система води до повишаване на качеството на образование в резултат на по-силната мотивация на учителите непрекъснато да развиват своите знания, умения и квалификация и да полагат повече усилия в обучението и възпитанието на учениците.

Диференцираният подход в заплащането предполага разработването на система от обективни показатели и критерии за оценка на качеството на работа. Най-важният критерий следва да бъдат резултатите на учениците.

Целта е индивидуалната работна заплата на всеки учител да бъде функция на неговото кариерно развитие и постигнатите резултати в процеса на обучение и възпитание на учениците.

4. Система за награждаване на учителите

Целта на системата за награждаване е да се отличи особеният принос на определени учители при обучението и възпитанието на учениците. Наградите ще имат материален израз, но основното е тяхното морално значение. Пуб-

личният начин на определяне на носителите, както и създаването на тържественост при връчването ще бъдат още една стъпка в посока на повишаване на авторитета на българския учител.

THE STAFF CRISIS IN EDUCATION

Abstract. The article examines the main reasons for lack of sufficient staff in the education system. Shown are results of several studies in this direction and the views of teachers from across Europe on activities that would be successful in combating the crisis of European education.

According to the authors, in order to overcome the problem, the economic and general social status of the Bulgarian teacher must be increased, which can be achieved by raising wages in the sector, by qualification of teachers and introducing systems for career development, for differentiated pay work tied to pupils' results and for teacher rewards.

✉ **Ms. Svejina Dimitrova**

Director

Nicolaus Copernicus National Astronomical Observatory with Planetarium

Varna, Bulgaria

E-mail: planetarium.varna@gmail.com

✉ **Ms. Maria Nesterova**

Principal

Naiden Gerov Secondary School

Varna, Bulgaria

E-mail: sou_7@abv.bg

✉ **Ms. Galina Germanova**

Principal

Yoan Exarh Foreign Languages Secondary School

Varna, Bulgaria

E-mail: direktor@5cg.org